

PRVI DIO

I

Na početku mjeseca srpnja, za velike žege, jedan je mladić izišao pred večer na ulicu iz svoje sobice koju je bio unajmio kod stanara u S...koj ulici i polagano, kao da se dvoumi, pošao prema K...nu mostu.

Sretno je izbjegao susretu s gazdaricom na stubištu. Sobica mu je bila pod samim krovom visoke četverokatnice i više je nalikovala na ormar nego na stan. Gazdarica, koja mu je iznajmljivala tu sobicu s hranom i poslugom, stanovala je kat niže, u zasebnu stanu, pa je morao, htio-ne htio, kad god bi izlazio na ulicu, proći pored njezine kuhinje što je gotovo svakad bila širom otvorena prema stubištu. Kad god bi onuda prolazio, mladića je obuzimao nekakav bolan i strašljiv osjećaj kojeg se stidio i zbog kojeg se mrštio. Bio je do grla zadužen kod gazdarice i zazirao je od susreta s njom.

Ne bi se moglo reći da je bio osobito plašljiv i zaplašen, naprotiv, ali je od nekog vremena bio u nekakvu razdražljivu i napregnutu raspoloženju nalik na hipohondriju. Toliko se bio povukao u sebe i osamio da je zazirao od svakog susreta, ne samo od susreta s gazdaricom. Pritisnulo ga je bilo siromaštvo; ali ga je čak i škripac u kojem se nalazio prestao u posljednje vrijeme tištati. Prije kim svojim poslovima prestao se baviti i nije se htio baviti. Zapravo se nikakve gazdarice nije bojao, što god ona imala na umu protiv njega. Ali da se zadržava na stubištu, da sluša kojekakve gluposti o svim onim svakidašnjim tričarijama koje ga ni najmanje ne zanimaju, sva ona navaljivanja da plati, prijetnje, pritužbe, pa da se još onda izmotava, ispričava, laže - ama, najbolje je šmugnuti niza stube kao mačka i klisnuti da ga nitko ne vidi.

Međutim, ovaj put strepnja od susreta s vjerovnicom prenerazi i njega sama kad izađe na ulicu.

»Na kakav se korak spremam, a kakvih se sve trica bojim!« pomisli i čudno se osmijehne. »Hm ... da... sve je u rukama čovjekovim a opet mu izmakne ispred nosa samo zato što je kukavica... to je već aksiom ... Zanimljivo je čega se ljudi najviše boje!... Novog koraka, svake nove riječi boje se najviše... Ma, uostalom, previše brbljam. Upravo zato ništa i ne radim što brbljam. Doduše, možda je i ovako: brbljam zato što ništa ne radim. To sam se u ovaj mjesec dana navikao brbljati ležeći po cijele bogovetne dane u kutu i premišljajući... bog te pitaj o čemu. A zašto onda idem tamo? Zar sam kadar da to učinim? Zar to mislim ozbiljno? Uopće ne mislim ozbiljno. Tek onako, došlo mi da se zabavljam; igrarije! Jest, zacijelo i jesu igrarije!«

Vani je bila strašna žega, a uz to i sparina, gužva, na sve strane vapno, skele, opeke, prašina i onaj posebni ljetni zadah što je dobro poznat svakom Petrograđaninu koji nije kadar unajmiti ljetnikovac — sve to neugodno uzdrma već ionako razdešene mladićeve živce. Nepodnošljiv zadah iz krčama kojih u tom dijelu grada ima sva sila, i pijanci koje je neprestance susretao iako je bio radni dan, dopunjavahu odvratn i turoban kolorit prizora. Izraz strahovita gađenja promakne načas mladićevim finim crtama. Uz put rečeno, bio je neobično pristao, divnih tamnih očiju, kestenjaste kose, povisok, vitak i sjenit. Ali uskoro je utonuo u nekakvu duboku zamišljenost, bolje reći čak u nekakav zanos, i pošao dalje ne primjećujući više ništa oko sebe, pa i ne želeći ništa primijetiti. Kadikad bi samo nešto promrmeljao sebi pod nos, iz one svoje navike da razgovara sam sa sobom što ju je maloprije i sam priznao. U ovom je času znao da mu se misli na mahove brkaju i da je malaksao: već je drugi dan kako nije gotovo ništa okusio.

Toliko je bio bijedno obučen da bi se neki drugi čovjek, čak i naviknut na pohabanost, stidio da u po bijela dana izađe na ulicu u takvim dronjcima.

Doduše, ta je gradska četvrt bila takva da je tu bilo teško ikoga iznenaditi odjećom. Sijenski trg u blizini, mnoštvo stanovitih lokala i uglavnom radničko i obrtničko stanovništvo nabijeno u te središnje petrogradske ulice i uličice, sve je to gdjekad unosilo u opću panoramu takvo šarenilo tipova da bi bilo i neobično

da se čovjek čudi kad susretne koju od tih spodoba. Ali u duši mladićevoj bilo se već nakupilo toliko pakosna prezira da se, uza svu svoju, kadšto upravo mladenačku osjetljivost, najmanje stidio svojih dronjaka na ulici. Drugo bi nešto bilo kad bi se sreo s nekim znancima ili bivšim kolegama s kojima se općenito nerado susretao ... Pa ipak, kad mu je jedan pijanac, koga su, tko zna zašto i kamo, vozili u taj čas ulicom na golemim taljigama što ih je vukao golem teretni konj, odjednom u prolazu dobacio: »Hej ti, njemački klobučaru!« derući se iz sveg grla i upirući u njega rukom, mladić je naglo zastao i grčevito se mašio za šešir. Bijaše to visok, okrugao, Cimermanov 1

šešir, ali već posve iznošen, do-

1 - Vlasnik radionice šešira u tadašnjem Petrogradu

kraja olinjao, pun rupa i mrlja, bez oboda i nekako neobično ružno nakrivljen na jednu stranu. Ali nije ga obuzeo sram nego sasvim drugi osjećaj, nalik čak na strah.

— To sam znao! — promrmljao je zbunjeno. — To sam si mislio! To je ono najgore! Eto, takva neka glupost, takva nekakva najobičnija sitnica može pokvariti cijeli naum! Jest, prenapadan je ovaj šešir... smiješan je pa je zato i napadan... Uz ove moje dronjke bezuvjetno je potrebna kapa, makar kakva stara ravnjača, samo ne ova grdoba! Nitko ne nosi tako nešto, na kilometar će me zapaziti, upamtiti... to je ono najgore, poslije će se prisjetiti i eto ti dokaza. Tu čovjek treba da bude što neprimjetniji... Sitnice, sitnice su najvažnije!... Eto, upravo takve sitnice svagda sve upropaste...

Nije se bio daleko zaputio; čak je znao koliko ima koraka od njegove kuće: ravno sedam stotina trideset. Jednom ih je slučajno izbrojio, kad se već bio malo previše zanio. Tada još nije bio ni sam vjerovao tim svojim sanjarijama i samo je dražio sam sebe njihovom ružnom ali primamljivom smionošću. A sad, mjesec dana kasnije, već je gledao na to drugačije i, uza sve čangrizave monologe o svojoj nemoći i neodlučnosti, navikao se na to da tu »ružnu« sanjariju nekako i preko volje smatra već za pothvat, iako svejednako nije vjerovao sam sebi. Štoviše, i sad je išao na probu za svoj pothvat, i svakim mu je korakom uzbuđenje sve više i više raslo.

Srce mu je zamiralo a živci treperili kad je prišao glomaznoj kućerini kojoj jedan zid bijaše okrenut prema kanalu, a drugi prema S...voj ulici. Ta se kućerina sastojala od samih malih stanova u kojima su stanovali svakojaki obrtnici - krojači, bravari, kuharice, kojekakvi Nijemci, djevojke koje se snalaze kako znaju i umiju, sitni činovnici i tako dalje. Ljudi su neprestance ulazili i izlazili na oba ulaza i kroz oba dvorišta. Bijahu tu tri ili četiri pazikuće. Mladiću je bilo drago što nije sreo ni jednog od njih, te odmah neopazice šmugne s ulaza desno na stubište. Stubište bijaše mračno i usko, »pomoćno«, ali je već sve to znao i proučio, i cijeli mu se taj raspored sviđao: u takvu mraku nije čak ni radoznao pogled opasan. »Kad se već sad ovoliko bojim, što bi tek bilo kad bi zaista došlo do onog pravog?...« pomisli i nehotice, penjući se na treći kat. Tu mu prepriječiše put neki isluženi vojnici, nosači, što su iznosili pokućstvo iz jednog stana. Već je otprije znao da u tom stanu stanuje neki činovnik Nijemac s obitelji: »Nijemac se dakle seli pa će na trećem katu, na ovom stubištu i na ovom odmorštu, biti neko vrijeme nastanjen samo babin stan. To je dobro... za svaki slučaj...« pomisli opet i pozvoni starici. Zvonce jekne slabo, kao da nije od mjedi nego od lima. Po takvim malim stanovima u tim kućama gotovo su sva zvonca takva. Već je bio zaboravio kako zvoni to zvonce, pa ga je taj posebni zvuk kanda odjednom na nešto podsjetio i jasno mu nešto predočio... Sav uzdrhta, živci mu u tom trenutku bijahu isuviše slabi. Malo zatim vrata se jedva jedvice odškrinuše: stanarka je motrila kroz odškrinuta vrata došljaka očito nepovjerljivo, samo joj je vidio sitne oči kako u mraku sijevaju. Ali kad je opazila na odmorštu više ljudi, ohrabri se i širom mu otvori vrata. Mladić prekorači prag i stupi u mračno predsoblje prepolovljeno pregradom iza koje je bila majušna kuhinja. Starica je šutke stajala pred njim i upitno ga gledala. Bijaše to sitna suhonjava bakica od svojih šezdeset godina, živahnih i pakosnih

očiju, malog šiljastog nosa, gologlava. Bjeličasta, ponešto progrušana kosa bijaše joj obilato namazana uljem. Tanak i dugačak vrat nalik na kokošju nogu bijaše omotala neakvom flanelskom krpom, a oko ramena joj se, unatoč vrućini, klatio haljetak obrubljen krznom, sav pohaban i požutio. Starica je svaki čas kašljala i hrakala. Bit će da ju je mladić odmjerio neakvim posebnim pogledom jer joj u očima iznenada opet sijevne ona prijašnja nepovjerljivost.

— Ja sam Raskoljnikov, student, bio sam kod vas prije mjesec dana — brže-bolje promrmlja mladić i ovlaš se nakloni jer se sjetio da treba biti prijazniji.

— Sjećam se, dragoviću, i te kako se dobro sjećam da ste bili tu — razgovijetno prozbori starica svejednako ne odvajajući upitnih očiju od njegova lica.

— Pa, eto, molim lijepo ... i opet sam došao, po istom poslu ... — proslijedi Raskoljnikov, pomalo smeten i iznenađen staričinom nepovjerljivošću.

»A možda je uvijek takva, samo što nisam primijetio,« pomisli osjećajući se nelagodno.

Starica pošuti, kao da se nešto dvoumi, a onda se odmakne u stranu, pokaže na sobna vrata i, propuštajući gosta, reče:

— Uđite, dragoviću.

Omanja soba u koju je ušao mladić, obložena žutim tapetama, s geranijama u loncima i s muslinskim zastorima na prozorima, bijaše u tom hipu jarko

obasjana suncem na zalasku. »I onda će zacijelo isto ovako svijetliti sunce!...«

nekako neočekivano sune Raskoljnikovu u glavu, pa hitrim pogledom razgleda cijelu sobu ne bi li što bolje proučio i upamtio raspored u njoj. Ali u sobi nije bilo bogzna čega. Pokućstvo neko prastaro od žutog drva sastojalo se od divana s golemim izbočenim drvenim naslonom, od ovalnog stola ispred divana, toaletnog stolića sa zrcalom između dva prozora, stolaca uza zidove i dvije-tri jeftine slike u žutim okvirima, na kojima bijahu prikazane njemačke gospođice sa pticama u rukama - eto, to je bilo cijelo posoblje. U kutu ispred omanje ikone gorjelo je kandilo. Sve je bilo vrlo čisto: i pokućstvo i pod bijahu ulašteni tako da su se ljeskali; sve se caklilo. »Lizavetina zasluga,« pomisli mladić. U cijelom stanu nije se moglo naći ni zrnca prašine. »Kod opakih starih udovica biva ovako čisto,« nastavi u sebi Raskoljnikov i znatiželjno zirne na cicani zastor na vratima u drugu majušnu sobu, u kojoj bijahu staričina postelja i komoda — tamo još nikad nije bio zavirio. Cijeli se stan sastojao od te dvije sobice.

— Što izvolite? — oštro će starica pošto uđe u sobu i stane, kao i prije, pravo pred njega da bi ga mogla gledati ravno u lice.

— Donio sam vam zalog, evo ga, izvolite!

I izvadi iz džepa star, plosnat, srebrn sat. Na njegovoj stražnjoj strani bijaše ugraviran globus. Lančić je bio od čelika.

— Pa i onom prijašnjem istekao je rok. Još je prekjučer prošlo mjesec dana.

— Platit ću vam kamate za još mjesec dana; strpite se malo.

— To ovisi o mojoj dobroj volji, dragoviću, hoću li se strpjeti ili ću tu stvar odmah prodati.

— A koliko ćete mi dati za sat, Aljona Ivanovna?

— Sve neke trice donosite, dragoviću, gotovo da ništa i ne vrijedi. Za onaj prstenčić sam vam prošli put dala dvije banknotice, a onakav nov možeš dobiti kod zlatara za rubalj i pol.

— Dajte mi četiri rublja, otkupit ću ga, od oca mi je. Uskoro ću dobiti novaca.

— Rubalj i pol, molim lijepo, i kamate unaprijed, ako izvolite.

— Rubalj i pol! — uzvikne mladić.

— Od volje vam.

I starica mu pruži natrag sat. Mladić ga uze i toliko se rasrdi da već htjede otići, ali se začas predomisli jer se sjeti da nema više kud i da je još radi nečega došao.

— Dobro, dajte! - reče osorno.

Starica zavuče ruku u džep da izvadi ključeve, pa ode u onu drugu sobicu iza zastora. Ostavši sam nasred sobe, mladić je radoznalo osluškivao i nešto smišljao. Cuo je kako je otključala komodu. »Bit će da ih drži u gornjoj ladici,« pomisli. »Ključeve dakle nosi u desnom džepu... Svi su joj u jednom svežnju, na čeličnu kolutu... I ima jedan ključ tri puta veći od ostalih, s nazubljenom sjekiricom, koji naravno nije od komode... Bit će još dakle nekakva kutija ili škrinjica... Zanimljivo. Škrinjice imaju uvijek takve ključeve... Uh, kako je sve ovo ružno...«

Baba se vrati.

— Izvolite, dragoviću: kako je mjesečno deset kopjeja na rubalj, za rubalj i pol vam dođe petnaest kopjeja, za mjesec dana unaprijed, molim lijepo. A za ona dva rublja otprije dužni ste po tom istom računu unaprijed platiti dvadeset kopjeja. U svemu dakle trideset pet kopjeja. Prema tome, imate sad za svoj sat dobiti svega rubalj i petnaest kopjeja. Evo, izvolite.

— Što? Zar na kraju samo rubalj i petnaest kopjeja?

— Upravo toliko, molim lijepo.

Mladić se nije htio sporiti pa uze novce. Gledao je staricu i nije su žurio da ode, baš kao da bi još nešto htio reći ili učiniti, ali ni sam ne zna pravo što...

— Možda ću vam, Aljona Ivanovna, ovih dana još jednu stvar donijeti... od srebra ... lijepu ... dozu za cigarete... čim mi je vrati jedan moj prijatelj. Zbuni se i ušuti.

— E pa, onda ćemo, dragoviću, o tome porazgovarati.

— Zbogom... A vi neprestano sami kod kuće čamite, nema vam sestre? - priupita je što je mogao prirodnije, izlazeći u predsoblje.

— A što će vam ona, dragoviću?

— Pa ništa. Samo onako pitam. A vi odmah ... Zbogom, Aljona Ivanovna!

Raskolnikov izađe posve zbunjen. Zbunjenost mu je sve više i više rasla.

Silazeći niza stube, višeput je čak zastao, kao da ga je odjednom nešto prenerazilo. I napokon, kad je već bio na ulici, usklikne:

— O, bože! Kako je to sve odurno! I zar zbilja, zar sam zbilja... ama, to je glupost, koješta! — nadoda odlučno. — I zar mi je zbilja takva strahota mogla pasti na pamet? Na kakvu mi je ipak gadost srce spremno! Što je najgore: to je prljavo, gnusno, gadno, gadno! ... I cijeli mjesec dana ...

Ali nije mogao ni riječima ni uzvicima iskazati svu svoju uzrujanost.

Beskrajno gađenje, koje mu je počelo stezati i gušiti srce još onda dok je išao k starici, toliko je sad bilo poraslo i toliko postalo jasno da nije znao kamo bi se djeo od jada. Hodao je pločnikom kao pijan ne primjećujući prolaznike i sudarajući se s njima, tek se u drugoj ulici pribrao. Obazre se i opazi da stoji pred krčmom u koju se silazi s pločnika niza stube. Baš su u taj mah izlazila na vrata dva pijanca i, pridržavajući jedan drugoga i psujući, uspinjala se gore, na ulicu. Ne razmišljajući mnogo, Raskolnikov se u tili čas sjuri niza stube. Nikad do tada nije ulazio u krčme, ali mu se sad vrtjelo u glavi, a uz to ga je morila strahovita žeđ. Zaželio je da popije hladnog piva, pogotovo zato što je tu svoju iznenadnu slabost pripisivao i gladi. Sjeo je u mračan i prljav kut, za ljepljiv stolić, naručio pivo i halapljivo popio prvu čašu. Začas mu je odlanulo i misli mu se razbistrile. »Sve su to gluposti,« reče obuzet nadom, »što sam se uopće zbunio! Obična tjelesna iscrpljenost! Samo jedna čaša piva, komadić dvopeka — i evo, u tili čas, um se okrijepi, misli razbistre, namjere učvrste! Fuj, kako je sve to ništavno!...« Ali, premda je tako prezirno u mislima otpljunuo, već je gledao vedro oko sebe, kao da se najednom oslobodio nekog užasnog tereta, te prijateljski obiđe pogledom prisutne. Međutim, čak je i u tom trenutku nejasno naslućivao da je sva ta nadobudnost također nešto nezdravo.

U krčmi je u taj mah bilo malo ljudi. Za ona dva pijanca koje je sreo na stubama, izašla je odjednom cijela jedna družina, pet-šest njih, s jednom djevojkom i harmonikašem. Nakon njihova odlaska postalo je nekako tiho i pusto. Ostadoše: neki, reklo bi se majstor, pripit ali samo malko, koji je sjedio za pivom; njegov drug, debeo, pravi gorostas, u kratku kaputu podstavljen

krznom, sijede brade, mrtav pijan, pa bješe zadrijemao na klupi, a ponekad bi iznenada, kao iza sna, počeo puckati prstima, širiti ruke i poskakivati gornjim dijelom tijela, ali nije ustajao s klupe. Uz to je pjevuckao nekakvu besmislicu, trseći se da se prisjeti stihova, ovako nekako:

Godinicu cijelu ženu milovao,

Go-dinicu ci-jelu že-nu milo-vao...

Ili opet odjednom, kad bi se prenuo:

U Pisarsku sam opet zašo,

Ljubav svoju staru našo...

Ali nitko da mu se pridruži u njegovoj sreći; njegov je mučaljivi drug gledao na sve te izljeve čak nekako kivno i nepovjerljivo. Bio je tu još jedan čovjek za koga bi se po vanjštini reklo da je bivši činovnik. Sjedio je sam za se, za svojom staklenkom, pomalo pijuckao i promatrao sve oko sebe. I on je bio nekako uzbuđen.